

Museale functies, politieke emoties en openbaar debat

Naar een Nationaal Historisch Museum

Dos Elshout Carolien Gehrels riep onlangs in haar Boekmanlezing de politiek en de kunstwereld op ‘zich te bevrijden van de ketenen van Thorbecke’. In de praktijk zijn die ketenen al afgeworpen, en is de rol van de overheid in het kunstleven aanzienlijk. De afgelopen anderhalf jaar sprong een kwestie in het oog: de strijd om het Nationaal Historisch Museum, waarin politici een prominente rol speelden.

Discussies over een Nationaal Historisch Museum spelen al sinds de verbouwing van het Rijksmuseum in 1998. Een lobby van politici krijgt het echter voor elkaar dat het museum er ook gaat komen. In december 2003 pleit Jan Marijnissen (SP) in het televisieprogramma *Buitenhof* voor een ‘Huis der Historie’. Hij lanceert in 2005 in het *Haus der Geschichte* te Bonn – zijn inspiratiebron – zijn pleidooi in boekvorm voor een Nationaal Historisch Museum: *Waar de geschiedenis huis houdt*. Hij geeft het eerste exemplaar aan Maxime Verhagen (CDA), en verklaart dit gebaar als volgt: ‘Ik kon wel een motie indienen, maar die zou toch worden weggestemd door de regeringspartijen. Daarom ben ik naar Verhagen gegaan: historicus en eerste man van de grootste Kamerfractie.’ Zo creëert Marijnissen politiek draagvlak voor zijn plan.

Op 13 mei 2006 schrijven Marijnissen en Verhagen in dagblad *Trouw* een pleidooi voor

een ‘Huis van de Geschiedenis’ met de waarschuwing dat het historisch besef in onze moderne samenleving steeds verder achter de horizon dreigt te verdwijnen. In een Kamerdebat op 27 juni 2006 dienen ze gezamenlijk een motie in voor een Nationaal Historisch Museum. Zij willen vooral een plek waar mensen rond kunnen lopen om geschiedenis te ervaren, in relatie met de Canon. In het toekomstige museum, zo betoogt Verhagen, moeten de ‘gemeenschappelijke wortels en waarden van de Nederlandse samenleving’ worden benadrukt. Het gaat in wezen om ‘de grondtoon van ons volkskarakter’. In september 2006 stemt de Tweede Kamer bijna unaniem in met de motie. Er dient een Nationaal Historisch Museum te worden opgericht, met daarin een centrale rol voor de Canon. Minister Ronald Plasterk krijgt de opdracht een plan voor het Nationaal Historisch Museum te laten ontwikkelen en uit te voeren.

Uit het Kamerdebat blijkt dat de voortschrijdende globalisering, het mislukte integratiebeleid en een gevoel van verlies van identiteit de aanleiding vormden voor het voorstel. De belangrijkste beweegreden voor het debat is dat Nederlanders een zorgwekkend gebrek aan historische kennis blijken te hebben; daar moet iets aan gedaan worden, wellicht ook ter bevordering van 'cultureel burgerschap'.¹ Andere aangedragen argumenten zijn het toenemend gebrek aan nationaal besef en cohesie. In het politieke debat komen telkens beladen begrippen terug zoals democratie, nationalisme en identificatie.

Bij de keuze voor de locatie voor het museum acht minister Plasterk zich niet gebonden aan eerdere officiële toezeggingen aan Den Haag. Hij nodigt naast Den Haag en Amsterdam ook Arnhem uit om een plan voor het museum in te dienen. Uiteindelijk kiest de minister zelf de locatie: Arnhem, bij het Openluchtmuseum en Burger's Zoo. Het concept is ontwikkeld door een team van Jan Vaessen, directeur van het Openluchtmuseum, en architect Francine Houben, die een gebouw ontwerpt: de 'Canontoren'. In juni 2007 stemmen Kamer en kabinet in met Plasterks keuze, mede

vanwege de link met het Openluchtmuseum – al is het niet van harte.

Geen Canon maar werelden

Eind januari 2008 benoemt Plasterk het Tweede Kamerlid Atzo Nicolaï (VVD) tot voorzitter van de Raad van Toezicht. Landelijke dagbladen wijden hier een kritisch commentaar aan: Nicolaï krijgt als Kamerlid nu taken die moeilijk met elkaar te verenigen zijn, als

Marijnissen en Verhagen pleiten voor een 'Huis van de Geschiedenis'

schakel tussen de minister en de nog te benoemen projectdirectie van het museum. Ondanks de kritiek gaat de Kamer akkoord.

Erik Schilp en Valentijn Byvanck worden met ingang van 1 oktober 2008 aangesteld als algemeen respectievelijk inhoudelijk directeur – tot aan de voltooiing van het museum. Schilp was vanaf 2006 directeur van het Zuiderzeemuseum te Enkhuizen, Byvanck vanaf 2002 van het Zeeuws Museum te Middelburg. Beiden maakten naam en deden discussies oplaaien met de radicale reorganisatie van hun musea. De minister koos hen 'omdat ze traditionele, bedaagde musea hebben weten om te toveren tot eigentijdse plekken, met spannende tentoonstellingen'. Ze wisten de regionale musea 'te bevrijden van het folkloristisch imago'. (Bockma 2009b & Wijhe 2009)

Op 10 december 2008 presenteren Schilp en Byvanck hun ideeën. In plaats van de Canon willen zij in vijf 'werelden' met de thema's

‘ik en wij’, ‘water en land’, ‘rijk en arm’, ‘oorlog en vrede’ en ‘lichaam en geest’ op een aantrekkelijke manier over geschiedenis vertellen. In dit concept past geen Canon-toren, die een prominente rol speelt in het ontwerp van Jan Vaessen en Francine Houben; zij wonnen er voor Arnhem de stedenstrijd mee.

Initiatiefnemer Jan Marijnissen reageert bezorgd: ‘Ik heb vanaf het begin gezegd dat ik me niet wilde bemoeien met de inhoud van het museum, maar ik maak me zorgen. (...) Laten we ons hoeden voor het hobbyisme van een stel nieuwlichters.’ Volgens hem kan het museum niet zonder een chronologisch verhaal, ‘zonder die elementaire informatie ben je als bezoeker hulpeloos’. (Kromhout 2008)

Op 25 maart 2009 maken de directeuren bekend dat de beste plek voor het museum volgens hen niet is bij het Openluchtmuseum, maar in het centrum van Arnhem, aan de Rijnsoever bij de John Frostbrug. Minister Plasterk is enthousiast over de gepresenteerde plannen van Schilp en Byvanck en ook de gemeente Arnhem geeft steun.

Postmodern gedoe

De wijzigingen van concept en plek vallen slecht in het parlement. De Kamer voelt

Directeur Schilp vindt de Canon te beperkt als basis voor een museum

zich gepasseerd. De SP wil dat het museum alsnog in Den Haag wordt gevestigd, nu de Canon wordt losgelaten en er een nieuwe locatie is gekozen. En Nicolien van Vroonhoven (CDA) dreigt: geen Canontoren, geen Arnhem. Maar volgens Plasterk lag de locatie in Arnhem niet vast: ‘Als politici de grote lijn hebben vastgesteld, moet je de professionals hun werk laten doen.’

Directeur Schilp maakt duidelijk dat de Kamer zich niet meer met het project moet bemoeien: ‘Het is mijn tent.’ (Bockma 2009a) ‘Als je wordt aangenomen om een historisch museum te bouwen, neem je niet een-op-een het plan over dat op je bureau ligt. Dan ga je kijken of het concept deugt en wat haalbaar is. Wij komen met een ander concept, en dat vergt ook een ander gebouw dan de Canontoren.’ (Bockma 2009c) Schilp vindt de Canon te beperkt als basis voor een goed museum. Hij voelt zich gesteund door Frits van Oostrom, de ‘Canonvader’ en lid van de Raad van Toezicht van het Nationaal Historisch Museum, die de Canon beschouwt als een onderwijskundige methode en geen museaal programma.

Aan de Rijn of in het bos

Op 13 mei 2009 houdt de Kamer een spoeddebat. Nout Wellink mengt zich in het debat – hij is behalve CDA-prominent en president van De Nederlandsche Bank ook voorzitter van de Raad van Toezicht bij het Openluchtmuseum. Atzo Nicolaï kan zich als voorzitter van de Raad van Toezicht voor het Nationaal Historisch Museum minder permitteren in het debat, omdat hij ook Kamerlid is. Aan de andere kant maakt zijn betrokkenheid het voor zijn VVD-achterban lastig om als oppositiepartij voluit kritiek te spuien. (Bockma 2009a)

Het blijkt dat de Raad van Toezicht van het Nationaal Historisch Museum al voor het aantreden van beide directeuren besloten heeft naar een andere locatie te zoeken. In juli 2008

wees onderzoek uit dat parkeren in het bos, mocht er een ondergrondse garage komen, dertig miljoen euro gaat kosten. De betrokkenen krijgen dit rapport echter pas een dag voor de vergadering van de Kamercommissie doorgegeven via de griffie van het parlement. Wellink noemt deze gang van zaken 'ongekend onzorgvuldig en onverantwoord'. In het debat pleit Jan Marijnissen voor een 'curatorium' dat op afstand toezicht gaat houden op het te ontwikkelen museum, zoals in het *Haus der Geschichte*. Plasterk belooft dit idee met de directie en de Raad van Toezicht van het museum te bespreken.

Voorafgaand aan het Kamerdebat op 17 juni 2009 schrijft Plasterk een brief waarin hij toegeeft fout te hebben gehandeld door de Kamer niet tijdig te informeren dat er gezocht werd naar een andere plek. Hij steunt de keuze voor de andere locatie bij de John Frostbrug, maar vindt vestiging naast het Openluchtmuseum ook 'uitstekend'.

Tijdens het debat kiest een meerderheid van de Kamer voor de oorspronkelijke locatie bij het Openluchtmuseum. Plasterk zegt in dat debat dat hij niet had voorzien dat de keuze voor een andere locatie een 'nationale kwestie' zou worden. De discussie is 'een politiek steekspel geworden, waarin ergernis en emoties het winnen van ratio'. Plasterk wordt vooral verweten dat hij onhandig heeft gemanoeuvreerd – hij voerde te weinig regie. Schilp vindt de bemoeienis van de Tweede Kamer 'curieus': 'De Kamer heeft er destijds zelf voor gepleit dat de rijksmusea moesten zelfstandigen. Laat ze nu de rijksmusea maar weer nationaliseren, dan kunnen ze zich voortaan overal mee bemoeien.'

Op 30 juni 2009 neemt de Kamer de motie-Van Vroonhoven aan: 'Het Nationaal Historisch Museum moet worden gebouwd naast het Openluchtmuseum.' Schilp is 'ontzettend teleurgesteld' dat hij en Byvanck niet hun

eigen plan kunnen uitvoeren. Maar ze gaan het concept aanpassen met meer nadruk op de chronologie. 'Dit is dus de politieke realiteit waarmee wij te maken hebben. (...) We gaan nu kijken wat de reële opties zijn voor de plek naast het Openluchtmuseum.' Plasterk respecteert de keuze van de Kamer: 'Dit museum is een Mooi Project, met hoofdletters. Ik hoop dat we ons er vanaf nu op kunnen verheugen.'

De ketenen van Thorbecke

In 1862 pleitte Thorbecke voor ideologische afzijdigheid: 'De regering is geen oordeelaar van wetenschap en kunst.' In vrijwel ieder publiek debat over cultuurbeleid wordt Thorbecke aangehaald en geïnterpreteerd. Uit het debat over het Nationaal Historisch Museum blijkt hoe zijn adagium in de praktijk werkt: politici laten zich niet beperken.

Een maand voor het Kamerdebat publiceren Byvanck en Schilp een opiniestuk in *Trouw*, waarin ze de vinger op de zere plek leggen: 'De politiek hoort niet te bepalen hoe geschiedenis wordt geschreven. Laat staan hoe het nieuwe museum in Arnhem zijn exposities concreet inricht.' (...) 'In plaats van argumenten te verzamelen verliest de Kamer zich in een verbijsterende discussie over zaken waarover de politiek geen mening hoort te hebben.'

Museumdirecteuren Steven Engelsman en Wim Pijbes roepen in opiniestukken op om Schilp en Byvanck de ruimte te geven. Pijbes refereert aan Thorbecke: 'Hij achtte het noodzakelijk dat de overheid voorwaarden schept tot vrije ontplooiing van zelfstandige initiatieven en deze te ondersteunen om te komen tot "openbaarheid en concentrering van hetgeen wij hebben, ten einde de kunst bij het publiek bekend te maken".' (Pijbes 2009)

Het Thorbecke-principe indachtig is de taak van de politiek voorwaarden te scheppen en kaders te plaatsen. Daar ligt de grens. De taak

van minister Plasterk en zijn ambtenaren is binnen deze kaders tot een optimaal resultaat te komen, daarvoor de geschikte mensen te engageren – en de Kamer tijdig te informeren over ontwikkelingen en wijzigingen. De aangestelde directie en de Raad van Toezicht van het Nationaal Historisch Museum bepalen het concept, de inhoud en de uitvoering. Daar ligt hun verantwoordelijkheid. En nu is de periode aangebroken dat zij hun plannen gaan uitwerken.

Ik dank Bram Kempers en Karin Klooster voor hun commentaar.

Literatuur

- Bockma, H. (2009a) 'Gevaarlijk nonchalant'. In: *de Volkskrant*, 3 juli.
- Bockma, H. (2009b) 'Geschiedenis is vaak toeval'. In: *de Volkskrant*, 22 mei.
- Bockma, H. (2009c) 'Canon is te beperkt voor goed museum. "Onze geschiedenis is zoveel breder"'. In: *de Volkskrant*, 11 mei.
- Kromhout, B. (2008) 'Marijnissen bezorgd over koers NHM'. In: *Historisch Nieuwsblad*, 11 december.
- Pijbes, W. (2009) 'Kamer, bemoei je niet met het Historisch Museum'. In: *de Volkskrant* 16 juni.
- Wijhe, I. van (2009) 'Saaie musea weer spannend'. In: *Trouw*, 11 juni.

Een uitgebreide versie van dit artikel inclusief alle bronnen vindt u op de site van Boekman: www.boekman.nl

Noot

- 1 De Raad voor Cultuur introduceert dit type burger in het advies *Innoveren, participeren!* Den Haag, 6 maart 2007. 'De culturele burger beschikt over een geheel aan kennis, vaardigheden en mentaliteit waarmee hij zich bewust, kritisch en actief kan verhouden tot en participeren in de huidige ingewikkelde, veranderlijke en gemedialiseerde samenleving.'

Dos Elshout

is docent Cultuurbeleid en Onderzoek bij de afdeling Kunst- en Cultuurwetenschappen van de Universiteit van Amsterdam. Hij werkt aan een promotie-onderzoek naar het effect van marktwerking op taken en functies van musea, met als casestudy het debat over het Nationaal Historisch Museum.